

Marit Alas

tegeleb kohanimede muutumise uurimisega
eesti keele instituudis

Kohanimedest sotsio-onomastilisest küljest

Kohanimesid kasutame me kõik. Kas kõik inimesed kasutavad mingit kohta nimetades alati samu nimesid? Kas nimetundmine on kõikidel inimestel sama? Kas eri olukordades võib ka ühe inimese kohanimevaliku eelistus muutuda?

Sotsio-onomastika on nimeteaduse haru, mille fookus on nimede kasutusel ja nende muutumisel. Artikkel tutvustab üht sotsio-onomastilist võimalust kohanimesid uurida. Üheks kohanimede uurimise võimaluseks on vaadelda nimesid kasutaja- ja olukorrakesksest vaatepunktist. Kasutajakeskne lähenemine keskendub inimeste ja inimrühmade erinevale nimekasutamisele, olukorrakeskne aga nimekasutamise muutumisele eri situatsioonides (vrd Ainiala jt 2012). Artiklis toodud nimematerjali olen saanud kahe rannikuäärse piirkonna – Põide valla Ida-Saaremaal ja Vergi poolsaare Lääne-Virumaal – kohanimede kogumise välitöö käigus.

Kasutajakeskne lähenemine

Kasutajakeskse lähenemise fookus on nimevajadusel – inimene teab ja kasutab vaid neid nimesid, mida tal on vaja. Nimekasutajatel ja kasutajagruppidel on vanusest, soost ning töö- ja huviringkondadest lähtuvalt erinev nimevajadus.

Vanus ja piirkonnas elamise aeg. Üheks kohanimepädevuse mõjutajaks on muidugi nimekasutaja vanus. Mida vanem inimene on ja mida kauem ühes piirkonnas elanud, seda suuremaks piirkonda puudutavad teadmised

kasvavad (Ainiala jt 2012: 111). Vanematel inimestel on olnud aega suurendada seda ala, mis on neile oluline. Ala laienedes on ka eristamist vajavaid kohti rohkem.

Kohanimesid kogumas käies oli mul võimalus intervjuerida ühe Lääne-Virumaa küla kahes eri talus elavat 87-aastast naist ja 78-aastast meest. Naine on elanud kogu elu samas kohas, mehe pere kolis sinna külla alles siis, kui ta oli täisealine ja elas ise veel mujal. Selle piirkonnaga hoidis mees tihedaid sidemeid, päriselt kolis aga külla alles pensionile jäädes. Intervjuu ühe osana nimetasin eesti keele instituudi kohanimearhiivist saadud nimesid, mis polnud minu sealsetel varasematel kogumiskäikudel ilmnenud. Kontrollisin nii, kas neid nimesid saab pidada kadunuks. Mehe kohanimetundmist saab pidada väga heaks, eriti loodusnimede puhul. Siiski jäid tema teadmised 87-aastase naise omadele alla, eriti puudutas see selliseid nimesid, mille referendid ehk nimedega tähistatud kohad on tegelikult juba hävinenud ja mille nimesid saab pidada kadunuks (nt kunagised heinamaad). Intervjuu selles osas nentis mees korduvalt, et ei tea mainitud nime, samas aga naine neid nimesid enamasti teadis või veel mäletas.

Nimepädevust ei mõjutanud siin aga mitte vanus, vaid piirkonnas elamise aeg. Kuigi naine on vanem ja tal on olnud üheksa aastat kauem aega piirkonna nimesid omandada, mängis rolli pigem see, et samas külas elades oli tal olnud rohkem vaja neid kohti nimetada. Tal oli olnud aega need nimed omandada mitte niivõrd seepärast, et ta oli vanem, vaid seetõttu, et ta oli pikalt samas kohas elanud.

Samas kohas sündinud ja üles kasvanud inimesel on nimepädevus enamasti suurem kui sellel, kes sinna alles täiskasvanuna on kolinud (Ainiala jt 2012: 111). Tõenäoliselt on uutel elanikel uues elukohas esialgu veel väike tutvusringkond, kes kohalike kasutatavaid nimesid neile edasi annaksid. Kui nimesid enam edasi ei anta, tekib olukord, kus kohtadele võidakse anda uued nimed. Võimalik on aga ka see, et uutel elanikel ei pruugigi vaja olla endistele elanikele olulisi ja nime saanud kohti kuidagi eristada, neid nimetada. Lisaks enda koduhoovile kasutatakse vaid keskseid kohti (nt pood, rand) ning nende nimede tundmisest piisab. Nii võib uute või hooajaliselt külas elavate inimeste nimetundmine olla võrreldes põliselanikega väga kasin. Seejuures teavad uued või hooajaliselt külas elavad inimesed aga lisaks veel eelmist või teist elupaika puudutavaid

nimesid ning uue elaniku nimepädevus ei ole tingimata väiksem, vaid lihtsalt väga erinev, hõlmates selliste paikade nimesid, mida vaid ühes kohas elanud inimene ei tea.

Kuigi vanematel ja kaua samas kohas elanud inimestel on nimepädevus suurem, on eri vanuses inimeste nimetundmine erinev. Lastel on sageli enda jaoks olulistele kohtadele mõeldud oma nimed, mida vaid nemad ise teavad. Laste kasvades jäävad need kohad tõenäoliselt kõrvale ja nimed unustatakse. Näiteks võib arvata, et mängimiseks sobiva põõsa nimi *Põssa-põssa* või diivanikujulise *Diivani* kivi nimed kaovad koos laste suuremaks saamisega. Samas aga võivad piisavalt olulisi või üldkasutatavaid kohti nimetades ka laste pandud nimed teiste kasutajate kohanimistusse kuuluma hakata. Nii on rannas olevat *Vahvlikivi* sama nimega kutsuma hakanud juba ka täiskasvanud. Nime tuntuks saamisel on roll nii asukohal, mis on ka täiskasvanuile oluline, kui ka kivi kurrulist välimust tabavalt edasi andval nimel.

Sugu. Eestis pole nimedekasutust soo põhjal uuritud, Eesti kohanimeteadlased praeguse seisuga seda ei võimalda. Soomes tehtud uuringutest on ilmnenu, et maapiirkonna külade meeste nimepädevus koosneb suuresti loodusnimedest (näiteks maastiku ja vetega seotud kohtade nimed), naised ja ka noored tunnevad pigem asustusnimesid (külade ja talude nimed) (vt ka Pitkänen 2010 ja Ainiala jt 2000). Lisaks on muidugi mehed ajalooliselt põllutööga ja kalanduse-jahindusega seotud hobide tõttu naistest rohkem ringi liikunud, seepärast on neil ka laiaulatuslikum kohanimeteadmine. See ei ole aga tingitud mitte niivõrd soost, vaid on selgitatav eluviiside, huvide ja liikumisega (Ainiala jt 2012: 113). Ühe lisaselgitusena võiks mõelda soostereotüüpse lähenemisena aga ka seda, et naised ehk räägivadki omavahel rohkem inimestest ja kasutavad seejuures ka elupaikade kui inimestega seonduvate kesketate objektide nimesid. Meestelt võiks eeldada pigem vajaduspõhist suhtlust, näiteks jahil on vaja maastikku nimetada või kalal olles anda edasi, kuhu võrgud sisse lasti. Inimene, kes neid kohti ja nimesid ei vaja ja kes pole nendega tuttav, neid ka ei omanda – keegi ei õpi rohkem nimesid kui need, mida ta vajab (Ainiala jt 2012: 113).

Elukutse ja hobid. Kohanimede kasutamist mõjutab inimese vanusest ja soost enam see, milline on tema elukutse ja hobid (Ainiala jt 2012:

112). Need, kes liiguvad maastikul rohkem ringi, ei ole aga tingimata vaid mehed. Kes on piirkonnast endast huvitatud, tunneb rohkem ka nimesid. Kohaga ei pea olema emotsionaalne side vaid seal sündinud ja mitmendat põlvkonda esindaval kohalikul. Lääne-Virumaal välitööl käies sain teha intervjuu 52-aastase naisega, kes on küll sündinud Tallinnas, aga kelle vanemad ostsid külla suvila ja perekonnast sai lühikese ajaga väga suur kohapatrioot. Naise isa omandas kohalikega suheldes ja kohalikkude elu edendades piirkonna kohta laialdased teadmised. Tema tööd jätkab suure innukusega intervjuueeritud naine, kes on külamuuseumi juhtides ühendanud nii töö kui ka hobi. Tema tugev emotsionaalne side kohaga suunab ja suurendab kohanimevajadust – soov tunda ja teada seal külas ja ümbruses ka nende kohtade nimesid, mida ta tegelikkuses ei kasutaks ning otseselt ei vajaks. Vajadus tähendab siin hoopis soovi piirkonda võimalikult hästi tunda ja selleks ta vajabki neid nimesid oma kohanimistusse. Tema nimepädevust saab võrrelda eelmainitud 78-aastase mehe omaga – naine tunneb lisaks asustusnimedele ka väga hästi loodusnimesid.

Iga inimese nimetundmine on individuaalne, samuti varieerub nimetundmine grupiliikmeti (perekond, sõpruskond, töökollektiiv, ühe piirkonna elanikud, mõni huvigrupp jne). Iga grupiliige kuulub veel lisaks teistesse gruppidesse, kus kasutatakse teisi nimesid, ning kõik see määrab, millised nimed kellegi nimepädevuses on. Näiteks kalamehest isa teab lahesoppide ja meremadalike nimesid, mida linnas töötav ema ei tea, küll aga kasutab ta oma igapäevaelus selliseid kohti, mille nimedest isa ehk kuulnudki pole. Lapsed kasutavad omavahel mängukohtade, kelgumägede ja ujumisrandade nimetamisel oma nimesid, mille kohta vanaemal oma lapsepõlves olid aga hoopis teised nimed. Tervel perel on oma koduümbruse jaoks olemas kasutusel ühised nimed, mida keegi teine ei tea.

Nimede tundmine pole püsiv. Need kohad, mida varem on olnud vaja eristada, jäävad kasutusest välja ja nimed ununevad. Samas aga õpitakse ja ka leiutatakse erinevates kontaktsituatsioonides pidevalt uusi nimesid juurde. Näiteks jahil olles õpivad nooremad jahimehed vanematelt uusi nimesid. Kodus pereringis kasutab aga sama mees selliseid nimesid, mis on olulised ja ka mõistetavad vaid tema enda perele ning millega jahindusseltskonnas pole midagi teha. Näiteks peenramaad *Koapsamoaks* või tagaaeda *Rehaltsetaguseks* kutsudes on need nimed olulised vaid selle pere sees, kelle kasutuses need kohad on.

Olukorrakeskne lähenemine

Kontekstist olenedes saab sama koha kohta kasutada erinevaid nimesid ja nimevariante. Keelekasutuse eri olukordades peavad ka nimed katma erinevaid vajadusi (Ainiala jt 2012: 115).

Keeleökonoomia. Sama kohta saab tähistada näiteks nii lühikese üheosalise kui ka pikema kaheosalise nimekujuga. Pikemat varianti kasutatakse siis, kui räägitakse kellegagi, kelle jaoks on koht võõras. Selline pikem nimekasutus oleks oma pereliikmete seltskonnas ebapraktiline. Kui me räägime kohast sageli, on praktiline kasutada lühikesi vorme. Keeleökonoomiast lähtuvalt püütakse kasutada võimalikult lühikest vormi, aga nii, et kuulaja tajuks seda nime veel eristamisvõimelisena (Ainiala jt 2012: 115).

Kohanimesid kogudes tuli intervjuude alguses kohalikul keelejuhil minuga kui võõraga kohtadest rääkida pikkade vormidega, kasutada enamasti kaheosalisi nimekujusid, näiteks *Lobi neem* ja *Pedassaare neem* Lääne-Virumaal. Vestluse arenedes ja teineteisega juba tuttavamaks saades muutus ka keelejuhi nimekasutus vabamaks ning *Lobi neeme* asemel hakkas ta kasutama juba igapäevakeelele iseloomulikku nimekuju *Neem*. See nimi oli keelejuhi jaoks selges kontekstis koos ülejäänud kohtade ja inimeste nimedega, mida vestluse käigus mainiti. Seejuures jätkus jutt kohast nimega *Neem*, kuid vahepeal oli nimeobjektiks muutunud lähedalasuva poolsaare – Pedassaare neeme – lühem nimekuju *Neem*. Kuna vestlus käis korduvalt mainitud kohtade ja inimeste ümber ning suhtlussituatsioon oli muutunud vabamaks, sai keelejuht eeldada, et saan kuulajana temast aru ning kohanimesid võib kasutada lühemal ehk ökonoomsemal kujul.

Omane ja lähedal või võõras ja kaugel. Ainuobjektide puhul on loomulik, et kasutatakse sageli vaid liigisõna. Lähedal asuvates küldes olevaid samu objekte kutsutakse sageli külanime täiendina kasutades, oma külas oleva objekti nimele pole täiendit (st külanime) lisaks vaja. Sellist nimekasutust saab olla mistahes objekti puhul, et eri kogukonnad nimetavad enda jaoks lähemal asuvat objekti terminnimega¹ *Pood*, *Kool*, *Raamatukogu* (näiteks Kõrkvere külas Saaremaal). Kui on vaja rääkida kaugemal asuvast poest, koolist ja raamatukogust (näiteks Tornimäe külas Saaremaal), lisatakse

¹ Nimealaste terminite seletusi vt www.eki.ee/nimeselts/nimeterm.htm (01.10.2016).

selle koha nimi täiendina ette – *Tornimäe pood, Tornimäe kool, Tornimäe raamatukogu*. Tornimäe nimekasutajad aga kasutavad endast lähtudes nende samade objektide kohta terminnime *Pood, Kool ja Raamatukogu* ning nimetavad hoopis Kõrkveres asuvaid kohti külanimelise täiendiga *Kõrkvere pood, Kõrkvere kool, Kõrkvere raamatukogu*. See on universaalne keeleomadus, oma ja lähedane jäetakse markeerimata ning võõras või kaugel markeeritakse. See aga ei tähenda, et erinevus on vaid erinevates nimekasutajate gruppides, st Kõrkvere vs. Tornimäe elanikud. Ka Kõrkvere elanik võib situatsioonist lähtuvalt parasjagu Tornimäel viibides jätta Tornimäe kohtade nimed markeerimata ning Kõrkvere kohtade nimed külanimelise täiendiga markeerida.

Släng. Nimekasutaja kasutab kohtadest rääkides nimesid nii, et need nimed suudavad kohta identifitseerida, ja ka nii, et kuulaja teaks, mis kohale on viidatud. Sama rääkija võib rääkida samast kohast eri kontekstides erineval viisil (Ainiala jt 2012: 118). Mingis kitsamas ja tuttavamas ringis on võimalik kasutada nimede täiendosale näiteks *kas*-liite lisamist ning põhisõna ärajättu. Näiteks võib perekonna sees kasutada ujumiskohtade *Valmerand* ja *Sitmerand* (Saaremaal) asemel tavaliselt nimevariante *Valmekas* ja *Sitakas*. Neid kohti hästi tundva teise täiskasvanud või vanema külaelanikuga suheldes tunduks nende nimede kasutamine kohatu.

Identiteet. Nimevalikuga näitab elanik oma keelelist ja kultuurilist grupi-kuuluvust. Näiteks võib tuua merelahed, kus ametlik nimi on pandud ühe küla järgi, aga selle lahe ääres elavad teise küla inimesed kasutavad sama lahte nimetades täiendina enda küla nime. Näiteks esines üldkasutatav ametlik nimi *Koolimäe laht* Lahe külas Lääne-Virumaal sageli pigem *Lahe lahe* nimena. Üks osa sellisest nimevalikust on muidugi suunal, mis küla poolt lahte vaadatakse, aga kuna Lahe ja Koolimäe küla on peaaegu kõrvuti, siis võiks siin pidada oluliseks, et nimevalikuga püütakse edasi anda seda, kuhu külla ehk kultuurilisse gruppi nimekasutaja kuulub.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi inimesed kuuluvad erinevatesse sotsiaalsetesse gruppidesse, mis vajavad erinevaid nimesid, varieerub inimeste nimekasutus ka olukorrast lähtuvalt ning sama koha kohta võib teises nimekasutussituatsioonis vaja olla kasutada muud nime.

Viidatud kirjandus

Ainiala, Terhi; Minna Saarelma; Paula Sjöblom 2012. Names in Focus. An introduction to Finnish Onomastics. Studia Fennica Linguistica.

Ainiala, Terhi; Johanna Komppa; Kaija Mallat; Ritva Liisa Pitkänen 2000. Paikanimien käyttö ja osaaminen – nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. – Virittäjä 104, lk 330–354.

Pitkänen, Ritva Liisa 2010. Place names – users and usage. – Eva Brylla, Maria Ohlsson ja Mats Wahlberg, Wolfgang Haubrichs ja Tom Schmidt (toim.) Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences Uppsala 19–24 August 2002/5. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, lk 401–409.

OK